

Монастир-храм

Найстарішому в межах сучасних Сум монастирю – 330 років

Головною архітектурною домінантою північно-східної околиці Сум – Луки є церква Різдва Іоанна Предтечі. Попри невеликі розміри, вона вирізняється серед одноповерхової забудови колишнього передмістя, яке злилося з Сумами в середині минулого століття.

Назва «Лука» частіше всього пов'язується з вигином річки Псел в цьому районі, хоча дослідники вказують також на давній український юридичний термін, що означав володіння сінокісною смугою в оточенні чужого лісу. Цікава деталь: хазяї такого роду лук не мали права полувати на них, бо дичина вважалася власністю тих, хто володів лісами.

Кому первісно належала ця сумська лука, сьогодні вже не встановити. Можливо, городовому отаману, пізніше (з кінця 1658 або з 1659 р.р.) – першому полковнику Сумського полку Герасиму Кондратьєву. Напевно відомо, що він, під час заснування Сум у середині 17 століття, закріпив за собою «орну землю в урочищі Городище» на Луці з виявленими там у 19 столітті залишками якогось поселення часів Київської Русі, а також заснував 1687 року неподалік городища на заплаві Псла дівочий Предтечів монастир. Всі споруди в цій скромній обителі були дерев'яними. Соборний храм в ім'я Різдва Іоанна Предтечі, побудований коштом Г. К. Кондратьєва, освячено 1691 року. Відомо також, що був він «о двох банях з трапезою» (місце проведення панахид в західній частині храму, або окреме приміщення, де монахи збираються для прийняття їжі, тобто на трапезу).

По Іменному повелінню 1787 року на Уманьці розпочалася будівля сумно-

жителів слободи Лука, села Баранівка та хуторів Тополі і Фомин.

Історія монастиря, а пізніше парафіяльної церкви на Луці тісно пов'язана з місцевою поміщицькою садибою, наразі відомою як садиба Лінтварьових. На межі 18-19 століть тут налічувалось близько 10 землевласників, але всі вони, включно з нащадками Г. К. Кондратьєва, поступово продали право своєї власності сумським поміщикам Лаврентьевим – спочатку Кузьмі, потім його синам Михайлу та Василю. В той час це були найактивніші збирачі околицьніх земель з метою «округлення своїх володінь».

З плином часу кількість парафіян зростала. У вищезгаданій «Справочной книге для Харьковской епархии» станом на 1904 рік показані 1018 парафіян чоловічої та 1001 жіночої статі, а також церковно-парафіальна школа. Церковним старостою був сумський купець Іван Асмолов, зокрема, власник костопального заводу на хуторі Тополі у передмісті. Попечителя храм на той час не мав.

Церкву розширили 1907 року, прибудувавши бокові вівтарі, освячені в ім'я Св. Трійці (правий) та Св. Іоанна Богослова, покровителя іконописців, до речі.

За своїми архітектурно-планувальни-

Під час першого перебування на Луці А. П. Чехов як лікар приймав в липні пологи у дружини старшого сина хазяйки садиби. В Державному архіві Сумської області зберігаються відомості про вінчання в Іоанно-Предтечинській церкві 27 вересня 1887 року Павла Михайловича Лінтварьова (повного тезки свого діда, що побудував цей храм) та Антоніни Фокіївни Бурлей, а також про хрещення тут 11 липня 1888 року сина-первістка молодого подружжя – Всеволода.

Весною, на початку літа 1889 року, лучанська дача Чехова стала останнім місцем притулком старшого брата Антона Павловича – талановитого художника Миколи Павловича, який у розквіті сил помер від сухот 17 червня. Він був відспіваний в церкві Різдва Іоанна Предтечі та похований на лучанському цвинтарі 19 червня.

Описуючи похорон брата другу покійного Михайлу Михайловичу Дюковському, А. П. Чехов в листі від 24 червня 1889 року розповідав: «За південним звичаєм, несли його до церкви і з церкви на кладовище на руках, без смолоскипчиків та без похмурої колісниці, з хоругвами, у відкритій труні. Кришку несли дівчата, а труну ми. В церкві, поки несли, дзвонили».

Того ж таки літа в храмі Різдва Іоанна Предтечі повинчався з Наталією Гольден найстарший з п'яти братів Чехових – Олександр. Він повідомляв батьку 12 липня: «Сьогодні о 12 годині дня я повинчався з Наталією Олександрівною. Благословляли Маша і Миша (молодші Чехови). Вінчав отець Митрофан. Після вінця ми були на могилі Колі».

У цьому шлюбі 1891 року народився майбутній геніальний актор з всесвітньою славою Михайло Олександрович Чехов.

нялася особливою набожністю) про відбирання в казну монастирських маєтностей та введення монастирських штатів від 31 березня 1764 року. Сумський Предтечів монастир, поряд з п'ятьмастами іншими монастирями імперії, підлягав зачиненню. Однак, за єпархіальним розпорядженням, обитель була на якийсь час залишена для проживання в ній до смерті всіх монахинь з монастиря Белгородської єпархії, що тоді ліквідувалися. За відомостями, зібраними церковним істориком Слобожанщини з Харкова кінця 19 століття протоієреєм Миколою Олексійовичем Лашенковим, Сумський Предтечів монастир залишили «по Височайшому повелінню відкритим до кончини якоїсь престарілої грузинської царівни, що жила тут». В своїй праці «Христофор (Сулима) – первый епископ Слободско-Украинский і Харьковський», надрукованій в літературно-науковому додатку до Харківського календаря на 1893 рік, М. О. Лашенков зазначав, що преосвященний 1805 року клопотав перед Священним Синодом, аби цей монастир зостався діючим. Обґрунтовуючи своє прохання, Христофор писав, що будівлі монастиря ще дуже міцні, околиці дворяни і сумські купці виявили бажання забезпечувати монахинь всім необхідним для життя, багато дівчат з дворян Слобідсько-Української губернії (так до 1835 року називалася Харківська губернія) мають намір прийняти постриг саме у цій обителі.

Єпископ пропонував також використувати Сумський жіночий монастир для несення епітимій мирськими жінками за вироком судів. Незважаючи на аргументованість клопотання, Св. Синод 1806 року відмовив церковному ієрарху, посилаючись на Височайший указ від 31 березня 1764 року. Після смерті грузинської царівни 1811 року, Предтечів монастир був зачинений, а дерев'яний будівельний матеріал з соборного храму, дзвіниці, келій (числом 23), готелю, поварні, трьох комор, стаєнного двору продали.

Друга церква обителі, побудована з дерева суддею Сумського полку Іваном Рубаном 1767 р. і освячена в ім'я Введення Богоматері до храму, стала використовуватись як парафіяльна. В 1810-х роках в ній налічувалося близько 890 парафіян –

документами сімейного архіву Линтварьових, харківський історик Дмитро Петрович Міллер, серед іншого, звернув увагу на купчу від 15 березня 1790 року, надану генерал-поручиком, дійсним камергером Олександром Миколайовичем Самойловим Михайлу Кузьмичу Лаврентьеву на «нерухомий маєток в с. Лука, хутір Кулішівський, з двором, садом, орною та іншою землею 71 дес. 1616 саж.». Ця власність дісталась О. М. Самойлову у спадок від таємного радника, сенатора Миколи Борисовича Самойлова. Саме останнього визнано первісним забудовником лучанської садиби не пізніше 1780-х років.

Придворний чин камергера та посада сенатора вимагали від Самойлових майже постійного перебування в Петербурзі, тож можна припустити, що лучанська садиба була у них на зразок «заочного володіння», яке господарі відвідували рідко або і зовсім сюди не заглядали. В той час таке явище було звичним в поміщицькому середовищі.

М. К. Лаврентьев, власник садиби з місцевих жителів, зробив значні переробки і прибудови в панському будинку. Вірогідно, це сталося після закриття Предтечева монастиря з використанням частини будівельних матеріалів з розібраних монастирських споруд.

Залишившись бездітним, М. К. Лаврентьев 1825 року заповів лучанський маєток своєму небожу Павлу Михайловичу Линтварьову, який, до речі, був хрещений у Введенській церкві 1792 року. Саме йому належить честь побудови своїм коштом (більше ніж за 20 тис. крб) цегляної церкви на Луці в архітектурно-декоративній стилістиці пізнього класицизму. Вона була освячена на честь Різдва Іоанна Предтечі.

Згідно з джерелами Державного архіву Харківської області, будівництво велось з 1834 по 1839 рік (у «Справочной книге для Харьковской епархии», виданій 1904 року, час побудови церкви зведений до 1837 року). Збереглися дані про число парафіян лучанської церкви в 1830 році: налічувалося 513 осіб чоловічої та 566 жіночої статі.

Якою за площею була дерев'яна Введенська церква, відомостей не зберіглося, але й нову спланували одновітарною, отже, досить вузькою.

Предтечі належить до типу прямокутної однобанової культової споруди з дзвіницею над притвором. Дзвіниця лучанської церкви увінчана довгим шпилем на невисокому циліндричному підбаннику з півсферичною банею, а власне храмова баня завершується «глухим» ліхтарем. Центральний вхід акцентовано чотириколонним тосканським портиком, а входи до бокових вітарів – трикутними фронтонами. Останні влаштовані також по центру всіх чотирьох фасадів. Виразною особливістю саме церкви Різдва Іоанна Предтечі на Луці є те, що південний та північний фасади прибудов 1907 року залишені нетинькованими, а вітарі назовні не виявлені. Можна лише припустити, як вона виглядала до розширення: фото не віднайдене.

В інтер'єрі пандативи у вигляді просторих трикутників, що підтримують підбанник храму, прикрашені в середині 20 століття живописними зображеннями на полотні чотирьох євангелістів. Створення настінних розписів, розпочате в 1990-х роках, поетапно продовжується дотепер. Одна з останніх в часі чудових прикрас храму – мозаїка «Спас Нерукотворний» в тимпані фронтона над портиком. Вона створена 2015 року сумськими художниками-мозаїстами під керівництвом Костянтина Тимофійовича Орлова.

Парафією з далекого вже 1984 року незмінно опікується настоятель Божою милістю отець Миколай (Фіськов) – люблячий і любимий пастир, щирий друг і радник Будинку-музею А. П. Чехова в Сумах.

Історико-культурне значення храму підсилюється з огляду на те, що тут, винаймаючи дачне помешкання у садибі Линтварьових 1888-1890 роках, бувала на службах родина А. П. Чехова. Мало відомо, що, оцінюючи дачні варіанти весною 1888 року, письменник схилився до Луки ще й тому, що батьки мали тут змогу відвідувати церкву. «Я намагався знайти таке місце, де зручності життя, необхідні для старих, були б на першому плані: спокій, тиша, близькість церкви, удосталь тіні та інше», – писав Антон Павлович у листі від 1 квітня 1888 року до таганрозького кузена Георгія Митрофановича Чехова.

Він починав кар'єру в Петербурзі, прожив у Москві, з 1928 року жив і працював у Німеччині, Франції, Латвії, Англії, американському Голівуді. Викладав акторську майстерність за системами свого вчителя К. С. Станіславського і своєю власною. Його першою дружиною з 1914 по 1917 р. була небога вдови А. П. Чехова, провідної актриси Московського Художнього театру Ольги Леонардівни Кніппер-Чехової – Ольга Костянтинівна Кніппер. Вона 1920 р. з дочкою Ольгою опинилася в Берліні. Ставши Ольгою Чеховою, успішною німецькою кіноактрисою, улюбленицею Гітлера з одного боку і агентом радянської розвідки з іншого, Ольга Костянтинівна 1935 р. все ж була вимушена «підтверджувати», що народила свою дочку не від єврея. Допомога надійшла, зокрема, із Сум, де на запит до районного відділу загсу, ініційований Марією Павлівною Чеховою на прохання Ольги Леонардівни Кніппер-Чехової, знайшлися метричні книги зачиненої на той час церкви Різдва Іоанна Предтечі на Луці. Виявилося, що про шлюб батьків колишнього чоловіка Ольги Чехової ще 1889 року був зроблений передбачливий стосовно її свекрухи запис: «Міста Москви міщанка Наталія, Олександрова дочка, Галдіна, православного сповідання, першим шлюбом, тридцять п'яти». І жодного натяку на її єврейську національність. Хай пом'яне Господь у царствії своїм тодішнього священника храму отця Митрофана (Стефановського).

В наведених епізодах з родинного життя Чехових і Линтварьових, як в краплі океан, відображаються найважливіші для мирян функції церкви: хрещення, вінчання, відспівування.

На честь ювілеїв – 150-річчя з дня народження А. П. Чехова та 50-річчя створення Будинку-музею всесвітньо відомого письменника і драматурга – в тій частині садиби, де знаходились капличка та родинні поховання Линтварьових, 2010 р. єпископ Сумський і Охтирський Євлогій освятив Поклонний Хрест. В урочистій церемонії взяв участь настоятель церкви Різдва Іоанна Предтечі в Сумах отець Миколай (Фіськов).

Віктор КОМАРОВ,
директор Меморіального
будинку-музею А. П. Чехова в м. Суми